KRASNOJARSKI ARHIIVID

1. Krasnojarski Krai Riiklik Arhiiv (=GAKK)

Arhiivi ametlik nimetus: Государственный Архив Красноярского Края
Aadress: 660049, г. Красноярск, ул. К.Маркса, 6
Asukoht: Krasnojarski kesklinn, Jenissei jõe ääres
Direktor: Olga Robertovna Sordija
Tefon: 007 3912 273393
Ekspeditsiooni koosseis: prof Aadu Must, arhivaar Kadri Tooming
Andmed kogutud: suvi 2006
Ekspeditsiooni rahastaja: Rahvuskaaslaste programm

Foto 1: Г – kujuline punasega tähistatud hoone, Prospekt Mira 17 on hotell „Oktjabrskaja“, sellest kagus punasega märgitud hoone, Karl Marxi 6, aga Krasnojarski Krai Riiklik Arhiiv. Suur hoone hotellist läänes on Krasnojarski Krai Kohus. Plaani kagunurgas on Jenissei jõgi.

Foto 2: Vaade arhiivile loodest. Esimesel korrusel asuvad hoidlad, teisel töökabinetid ja uurimissaal.

1.1. Töö- ja olmetingimustest

Parim ööbimiskoht Krasnojarski Krai Riiklikus Arhiivis töötavale inimesele on hotell „Oktjabrskaja“.

Foto 3: Hotell „Oktjabrskaja“ on esinduslik, mugav, professionaalse personaliga ning asub arhiivi vahetus naabruses.

Uurijaks vormistamine käis Krasnojarski arhiivis kiiresti – arhiivi direktor Olga Sordija on oma asutuse suveräänne liider, asjalik ja heatahtlik. Kui temaga asjad korras, ei pea ka endise partei-arhiivi asjades enam kellegi teisega midagi üle rääkima. Materjalide kättesaamine kulges üsna

ladusalt (vastutulek kaugelt komandeerituile). Tööpäev arhiivis on meie jaoks lühikese võitu – 9:00 – 17:00. Kell 12:00 – 12:00 on kohustuslik lõunapaus. Selleks ajaks keeratakse uurimissaali uksed lukku. Arhiivi naabruses asuvas kohvikus sai selle aja jooksul soodsa hinnaga komplektlõuna ning jäi aega ka väikeseks jalutuskäiguks.

Oma kaameraga töötamiseks tuli hankida direktrissilt luba. Pildistamise ajal seisis arhivaar alati kõrval ning jälgis seda toimingut. Hotell „Oktjabrskaja“, uhke, mugav ja esinduslik, oli meie seal viibimise ajal üsna viletsa köögiga (hommikusööki ei pakutud mitte suures söögisaalis, vaid mingis korruse puhvetis). Hotelli asend kesklinnas ja arhiivi vahetus naabruses kaalus selle väikese ebamugavuse kindlasti üle.

Endise parteiarhiivi uurimissaali töötaja üllatas meid erilise vastutulelikkusega – ta oli nõus tegema ületunde, võimaldamaks meil õhtutundidel (pärast Krai arhiivi sulgemist) parteiarhiivi materjalidega tööd teha ja meile vajalikke materjale maha pildistada.

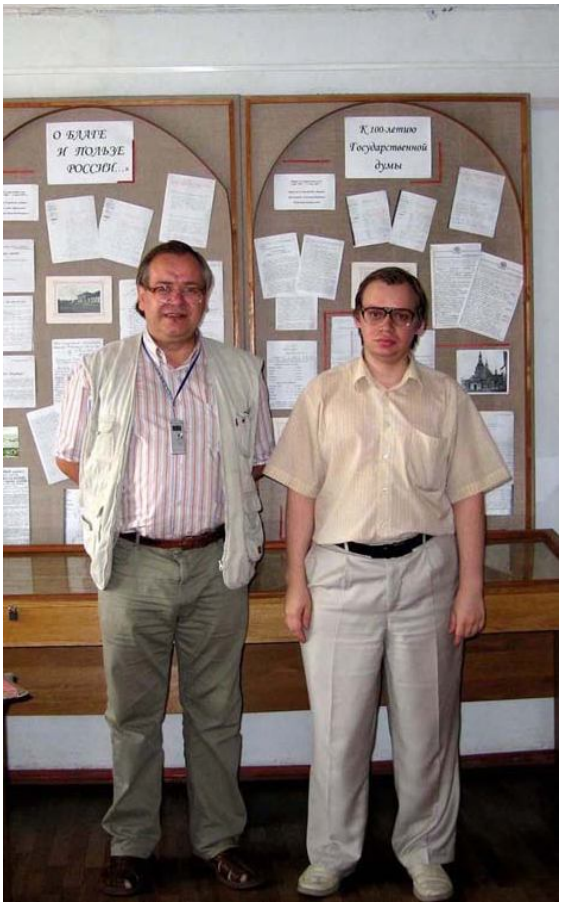

Fotod 4 ja 5: Krasnojarski Krai Riikliku Arhiivi uurimissaal. Vasakul poseerime uurimissaali ees koos Viktoriga, Kes seisis materjalide mahapildistamise ajal valvsalt minu selja taga, siiski kordagi sekkumata. Ta meenutas paljuski vahel Eesti Ajalooarhiivi uurimissaalis (uurijana) töötavat Jaan Lompi. Kuna meetrikaraamatutes oli vahel keskmine lahter kinni köidetud, sain selle andmed vaid diktofoni dikteerida. Viktor arvas selle pomisemise järgi, et eestlasest professor on natukene imelik.

1.2. Materjalide seeriad

Huvipakkuvamad olid järgmised arhiivifondid:

Fond 160 – Jenissei kubermangu kroonupalat;
Fond 262 – Jenissei Kubermangu Ümberasumise ja Maakorralduse Valitsus.
Fond 675 – Jenissei sundasunike ekspeditsioon;
Fond R-49 – Jenissei kubermangu täitevkomitee 1920-1925, (optandid);
Fond R-93 – Jenissei Kubermangu Rahvahariduse Osakond (1918-1926);

Fond R-137 – Krasnojarski ringkonna rahvaharidusosakond;
Fond R-2453 – Perekonnaseisuamet, meetrikad.

Ülevaated kirikukogudustest olid keskendunud peamiselt apostliku õigeusu kogudustele, luterlike koguduste kohta me midagi olulist ei leidnud.[1]

1.2.1. Luterliku kiriku meetrikaraamatud

Kopeerisime sünnimeetrikad (1906-1920)[2], abielumeetrikad (1888-1920)[3] ja surmameetrikad (1888-1914)[4]. Nende materjalide teaduskäibesse toomine oli keeruline, kuna arhivaalide ümberköitmisel oli suudetud osa andmestikust nii ära peita, et seda ei saanud kuidagi pildistada. Nii tuli appi võtta diktofon, puuduv osa sisse lugeda, seejärel põhiosa digi-pildi, puuduv osa aga diktofoni salvestise järgi andmebaasi toksida. Sellepärast ongi vastav osa meetrikast ka arhiivile üleantud kogus juba andmebaasi vormis.

Isiku- ja kohanimed on probleemiks kõigi Venemaa luterlike meetrikate uurimisel. Kui Tobolskis, Tomskis või Vladivostokis teenis eestlasest pastor, olid eestlaste nimed korrektselt kirjutatud. Aga Krasnojarsk nende hulka ei kuulunud ja nii on meetrikas üsna palju hälbeid. Nt Kõomäggist on saanud Kaiomegi, Rästasest Restas, Kangurist Kaugur. Analoogilised lood on nimekujudega Saar – Zaar, Kass – Kazs, Tuvikene – Tovikan, Villemson – Viljumson, Naelapä – Nalaba, Kikkas – Kikkus, Hallik – Hallig, Põder – Peder, Tartu – Dartu, Puusep - Punzep, Saksing - Zaksin, Sookikas-Zokikas, Siigur - Zigur, Pedaja - Bedaja, Sikk - Zik, Pilt - Bild, Lõhmus – Lemus, jne. Kõik lätlaste külades elavad eestlased on saanud lätipärase nimekuju. Ent eesti külade puhul on pendel läinud ka teise äärde – venelane Mjasnik on ära eestistatud Mäsnikuks. Kõik see seletub allika looja, pastor Reichwaldi keelteoskuse ja –tunnetusega. Need hälbed on korrigeeritavad, aga see eeldab allikate süstematiseerimist (andmebaasi kandmist), ning teistes allikates esinevatega läbi võrdlemist.

Omaette probleemiks on kodumaa kohanimed. 1919. a Imbežis ristitud Valter Puuritsa isa Jaani kohta pole esitatud enam tema Siberi elukohta, vaid on kirjas: Liivimaa kubermangu ja Võru maakonna Krabi valla talupoeg. Mõnes mõttes see ka lihtsustab eestlaste-lätlaste eraldamist – näeme, millised nimede "Tisler" ja "Urbel" kandjad on pärit Eesti, millised Läti alalt. Või milline Lukas (1919, nr 166) hoopis Kuramaalt pärit lätlane. Kõige huvitavam silma jäänud eesnimi meetrikaraamatus oli tütarlapse eesnimi „Taiga".

Allika kvaliteet on väga ebaühtlane. Näiteks 1913. aasta sünnimeetrikas on mõnel juhul vähemalt lapse nimi kirjas, aga vadereid pole. Mõnikord pole märgitud ka küla (kandes teabe andmebaasi on osa andmetest nähtavasti taastatavad). Eriti auklikud on kaugemate piirkondade hajaasustust käsitlevad andmed. On juhuseid, kus last ei risti ei pastor, köster, kooliõpetaja ega isegi keegi vanem-väärikam meesterahvas, vaid lapse vanematega sama nime kandev naine. Pole ime, et sellisel juhtumil pole kirjas ka vadereid (1917 nr 42, 43, L 306).

Nagu meetrikad ikka, nii ka Krasnojarski omad annavad ülevaate koguduse liikmete, sh eestlaste asustuse paiknemisest, nende arvukusest, sündimusest, abiellumisest, suremusest ja surma põhjustest. Abielumeetrikad ja ka laste vaderite valik annab huvitava pildi suhtlemisringidest.

Laskumata konkreetsetesse demograafilistesse analüüsidesse mainin vaid seda, et ka Krasnojarski meetrikad toovad esile mitmeid just kolonistide ühiskonnale omaseid jooni. Üheks neist on nt sama perekonnanime kandvate inimeste sage abiellumine. (Mõnikord on abielluv naine siiski juba lesk, seega tema neiupõlvenimi polnud sama mis tulevasel mehel ja pigem tuleb mängu

[1] GAKK. R49–1–329.
[2] GAKK. R-2453-1-6.
[3] GAKK. R-2453-1-4.
[4] GAKK. R-2453-1-3.

suguvõsa „asendusmehe“ printsiip – lastega lesknaine oli Siberis rikkus ja pidi jääma suguvõssa. Eestist mäletame samast ajast pigem “asendusnaise” printsiipi – kui naine suri nurgavoodis, anti noorem õde asemele). Ent olgu need mõttearendused pigem julgustuseks allikat uurima kui mingiks lõplikuks tulemuseks.

Krasnojarski meetrikate omapäraks on nende pikk elutsükkel asjaajamises: 1913. aasta sünnimeetrika sissekandele on lisatud andmeid inimese hilisemast eluloost (nt nr 280 – Oskar Loti, sünd 29.06.1911 on 13.10.1970 välja saadetud Tšeremhovosse, Irkutski oblastisse;[5] on viiteid 1950-1970. aastatel välja antud õienditele ja nende saajate aadressidele.

1.2.2. Pastor Nigoli reisid

Foto 6: August Nigol (1877-1918) – Venemaa eestlaste asunduste teenekaim uurija.[6]

Venemaa eestlaste ajalugu vähegi uurinud inimesele ei pea pikemalt rääkima pastor Nigolist, seni viljakaimast Venemaa eestlaste asulate uurijast, kelle elutee katkes kahjuks traagiliselt 1918. aastal. Krasnojarski meetrikad käsitlevad fragmentaarselt ka tema reisimisi Siberi avarustel. Nt 9. juunil 1917. on ta olnud Torginka asulas ja kinnitanud Karl Wolsteini ristimise (Nr 132). Karl oli sündinud 18. märtsil. Aga Nigoli tee viis ka paikadesse, kus luterlikku pastorit ei olnud juba kaua nähtud. 10. juunil 1917 oli ta Samovolnõi jaoskonnas kinnitanud Helena Leoski (nr 133) ja tema noorema õe (134), aga samuti Minna Jakobsoni ristimise. Esimene oli sündinud viis, teine kolm, kolmas aasta tagasi. 11. juunil on Nigol lapsi ristinud Ostrovkas, 12. juunil Imbezhis, 13. juunil Krestjanski jaoskonnas, 14. juunil Kabritskis, 15. juunil Ilanskaja jaamas, 16. juunil Tšumakovski jaoskonnas, 17. juunil Kipelovos, 18. juunil Baikalovos, 24. juunil Ülem-Bulankas, 26. juunil aga Minussinskis.

1.2.3. Haridus

Jenissei Kubermangu Rahvahariduse Osakond (1918-1926)[7] ja Krasnojarski ringkonna rahvaharidusosakond[8] sisaldavad statistikat õppurite rahvusliku struktuuri kohta, eestikeelsetest

[5] GAKK. 2453-1-4. L 177/199.

[6] Vt: **August Nigol**. Eesti asundused ja asupaigad Venemaal. Tartu: Postimehe trükk, 1918.

[7] GAKK. R-93.

koolidest jm). Statistilistes andmetes sulab eestlastest õpilaste arv Krasnojarskis 1920. aastatel nagu kevadine lumi.[9]

1.2.4. Eestlastest kolonistid ja nende maakasutus

Nagu kõigist teistes Siberi arhiivides on ka Krasnojarski Krai Riiklikus Arhiivis üheks kindlaks kohaks, kust kolonistid üles leida, kroonupalati arhiivifond. Nagu seadus ette nägi, peeti siin maksunimekirju, kuhu mistahes piirkonnast saabunud uusasukad tuli kirja panna, aga samuti käisid sellest ametkonnast läbi taotlused erinevate toetuste määramiseks ja neile järgnenud lahendused ja otsused.[10]

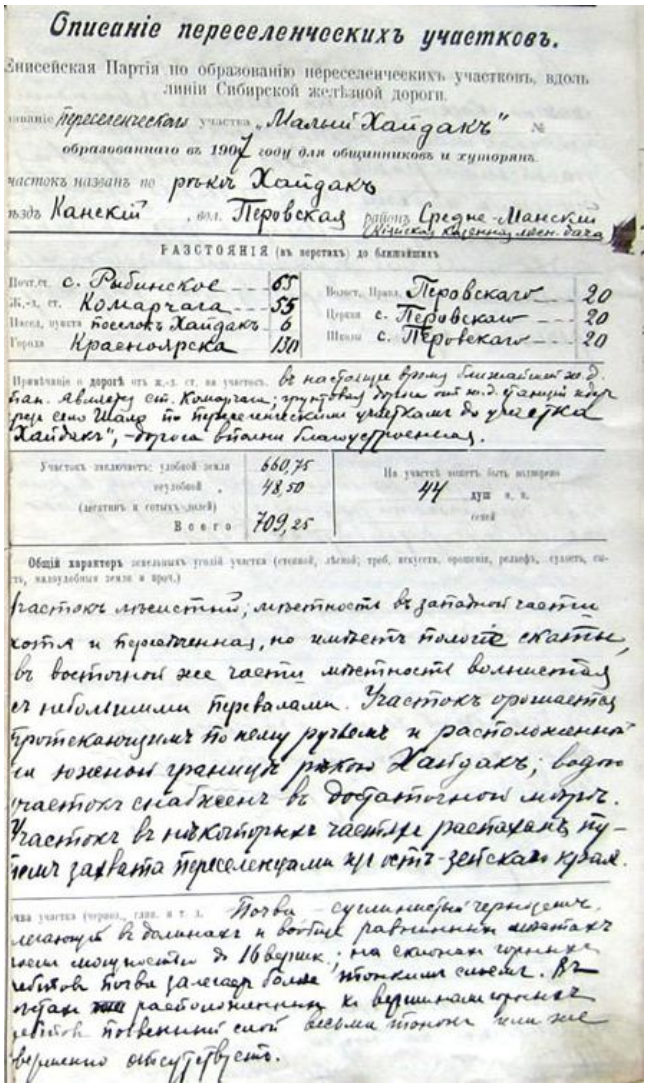

Описаніе переселенческихъ участковъ.

Енисейская Партія по образованію переселенческихъ участковъ, вдоль линіи Сибирской желѣзной дороги.

...ваніе переселенческаго участка „Малый Хайдакъ" № ...

образованнаго въ 1907 году для общинниковъ и хуторянъ.

...частокъ названъ по рѣкѣ Хайдакъ

...ѣздъ Канскій, вол. Перовская, районъ Средне-Манскій

РАЗСТОЯНІЯ (въ верстахъ) до ближайшихъ

Почт.ст. с. Рыбинское	65	Волост. Правл. Перовскаго	20
Ж.-д. ст. Комарчага	55	Церкви с. Перовскаго	20
Насел. пункта поселокъ Хайдакъ	6	Школы с. Перовскаго	20
Города Красноярска	130		

Примѣчаніе о дорогѣ отъ ж.-д. ст. до участка. Въ настоящее время ближайшая ж. д. бан. является ст. Комарчага; грунтовая дорога отъ ж. д. станціи идетъ сначала по переселенческимъ участкамъ до деревни „Хайдакъ", отсюда вплоть благоустроенная.

Участокъ заключаетъ: удобной земли	660,75	На участкѣ можетъ быть водворено 44 души м. п. семей
неудобной	48,50	
(десятинъ и сотыхъ долей) Всего	709,25	

Общій характеръ земельныхъ угодій участка (степной, лѣсной; треб, кустъ, орошеніе, рельефъ, сушить, сѣть, малоудобныя земли и проч.)

Участокъ лѣсистый; лѣсистость въ западной части котла и порядочная, но имѣетъ только скаты, въ восточной же части лѣсистость волнистая съ небольшими перевалами. Участокъ орошается протекающимъ по нему ручьемъ и расположенной на южной границѣ рѣкой Хайдакъ; водой участокъ снабженъ въ достаточномъ мѣрѣ. Участокъ въ нѣкоторыхъ частяхъ распаханъ туземцами задолго переселенцами до 1 сент. земскаго года.

...ва участка (горизонт., глин. и т. д.) Почвы — суглинистый черноземъ, лежащій въ долинахъ и вообще равнинныхъ мѣстахъ имѣетъ мощность до 16 вершк.; на склонахъ горныхъ хребтовъ почвы гораздо болѣе тонкимъ слоемъ. Въ горахъ разбросанными къ вершинамъ горныхъ хребтовъ почвенный слой весьма тонокъ или же вовсе отсутствуетъ.

Foto 7: Arhiivis on detailsed kirjeldused kolonistide küladest, nende maade kvaliteedist, maakasutusest. Pildil Haidaku küla kirjelduse esileht (GAKK. 262-1-36. L 8).

Detailsed andmed varem Jenissei kubermanguks ja hiljem Krasnojarski kraiks kutsutud alal elanud eestlaste maakasutusest on tallel Jenissei kubermangu koloniseerimisametkonna arhiivis. Need on maade mõõtmise, boniteerimise, maakorralduse, maksustuse, kruntimise jms seotud materjalid. Sh külade plaanid, maade kirjeldusraamatud jms. Mõnikord me imestame, kuidas

[8] GAKK. R-137.
[9] Vt nt: GAKK. 137-1-81.
[10] Vt nt: GAKK. 160-1-1652; 160-1-1937 jt.

arheoloogid suudavad kaevendi plaanist välja lugeda nii kunagiste asukate majandustegevuse laadi kui ka sotsiaalsed suhted, kihistumise, naabrite suhete pingelisuse jne. Aga kõike seda pakuvad hoopis detailsemal kujul ju kenasti üles joonistatud külade plaanid.[11]

Arhiivis on säilinud eesti kolonistide asulate detailsed kirjeldused.[12]

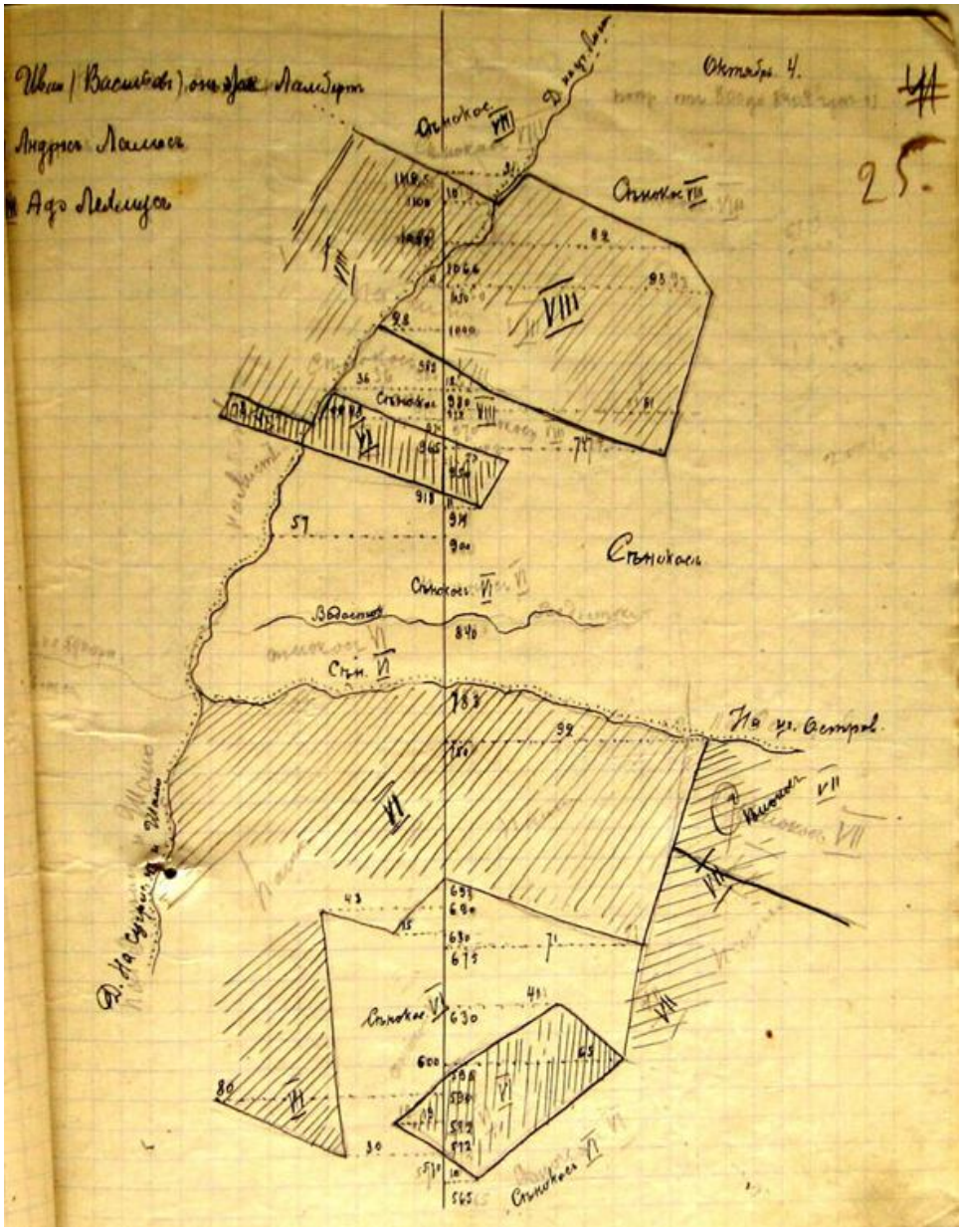

Foto 8: Široki Logi küla maade jaotuse vihik. Tavalises ruudulises vihikus on kirjas kõikide perede kasutuses olevate maade paiknemine (GAKK. 262-1-54. L25).

[11] Vt nt: GAKK 262-1-36; 262-1-37; 262-1-54.
[12] Vt nt: GAKK. 262-1-36.

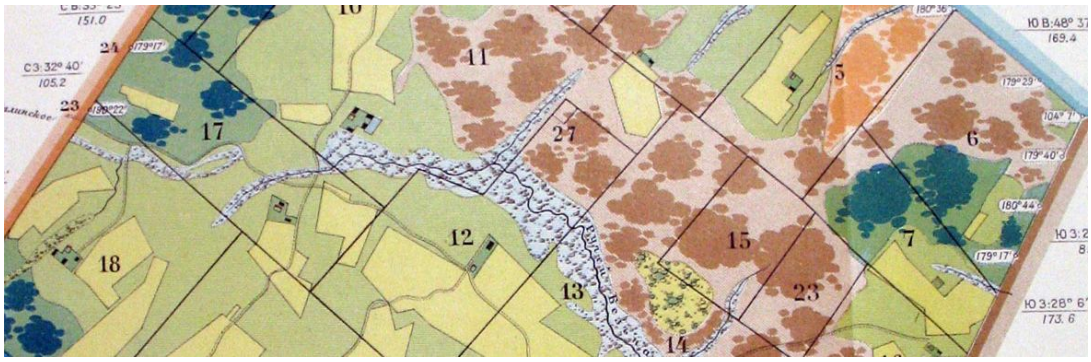

Foto 9: Široki Logi küla plaan (fragment).

Nendest andmetest leiab vilunud uurija üles kõik majapidamised ja nende peremeeste nimed, võib kirjeldada looduslikke olusid, majanduslaadi, põldude saagikust jpm. Mõnel juhul (nt ebaloogiliste piiride puhul) koguni naabrite omavahelisi suhteid või võimalikke konflikte.

1.2.5. Tartu Rahulepingu täitmine

Tartu rahulepingu täitmine, opteerimiskomisjonide töö ning Eesti Vabariigi kodakondsusse astunud Venemaa eestlaste saatus on Eesti ajaloolaste jaoks väga oluline, ent ühekülgselt uuritud teema. Venemaa arhiivides talletatavad teemakohased materjalid on seni lahkesti Vene uurijate monopoliks jäetud, paraku ongi nad seda teinud, aga väga tendentslikult.[13] Asjale annab uue mõõtme jõustunud kohtuotsus, mis tunnistab Venemaal opteerimiskomisjoni poolt Eesti Vabariigi nimel väljastatud optandi tunnistuse selle omanikule ja tema järglastele Eesti passi väljastamise seaduslikuks aluseks.

Jenissei Kubermangu Tööliste, Talupoegade ja Soldatite Täitevkomitee juhtimisosakonna toimikud välismaa kodanike kohta kujutavad endast põnevat materjali.[14] See materjal näitab partei kangelaslikku tööd optantide ümberkasvatamisel: paljud neist kirjutasid Krasnojarski vanglas istudes „vabatahtlikult“ avalduse Eesti kodakondsusest loobumiseks.

Jõudsime läbi vaadata ja osaliselt kopeerida üle 1000 lehekülje eestlastest optantidega seotud toimikut kirjavahetuse, nimekirjade, otsuste ja muude dokumentidega.[15] Enam huvipakkunuist jäi nägemata välismaa kodanike kartoteek.[16]

Toimikutes on detailsed andmed optantide varasema tegevuse, täpse elukoha ja tegevusala, elulooliste andmete, usutunnistuse, hariduse ja perekonna koosseisu kohta. Samuti opteerimise protsessi, aga tihtipeale ka valitud kodakondsusest (sund)loobumise andmed. Lisandub üldine teemakohane statistika. Nt 1924. aasta jaanuaris on Jenissei Kubermangu Täitevkomitees arvel veel 299 „välismaalasest eestlast“, 52 on kuu jooksul Eesti kodakondsusest loobunud, kaks on pääsenud piiri taha. Lätlasi on rohkem – 313, aga neist 50 on alles aruandekuul üles leitud ja arvele võetud. Veebruaris saadi Vene kodakondsusesse veel 17 eestlast, maalt lahkus koguni 34 (sundväljasaatmine) ning „välismaalastest eestlaste“ arv vähenes 246-ni. Märtsis kirjutasid neist avalduse Vene kodakondsusesse astumiseks 32, mais 33, juulis 37, septembris 12. Detsembris oli Eesti kodanikke arvel veel 147 inimest.[17]

> *Üks Krasnojarski vanglas Eesti Vabariigi kodakondsusest loobunud noormees oli Aleksei Müürissepp. Seisuselt talupoeg, ametilt Krasnojarski sadama elektrimontöör.*

[13] Vt nt: Ilja Lotkin.
[14] Vt nt: GAKK. R 49-2C-20; R 49-2C-40; R 49-2C-73; R 49-2C-84 (R fondi numbri ees tähendas nõukogude arhiivinduses salastatud materjale).
[15] GAKK. R 49–2–26, R 49–2–40, R 49–2–100, R 49–2–115, R 49–2–118 jt.
[16] GAKK. R 49–2–1.
[17] GAKK. R 49-3c-73 (pagineerimata).

Teatmekirjanduses on ta kirjas pigem oma hilisema aja ametite järgi (ENSV Ministrite Nõukogu esimees, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees). Eesti Vabariigi opteerimiskomisjoni esindaja oli talle ulatanud Eesti Vabariigi kodakondsust tõendava tunnistuse 4. märtsil 1922. aastal. Vastavalt Vene Föderatsiooni seadusele pidanuks ta ühe aasta jooksul Venemaalt lahkuma. Sellest teatati talle arreteerimisel, 22. aprillil 1923. aastal. Tänu „vabatahtlikule“ loobumisele Eesti Vabariigi kodakondsusest vabastati Müürissepp Krasnojarski vanglast ning pääses karistusest.[18]

Tegemist on väga olulise teemaga, mille uurimine ainult Eesti arhiivide allikaid kasutades ja Venemaa (sh GAKK-i) andmeid kasutamata jääks puudulikuks.

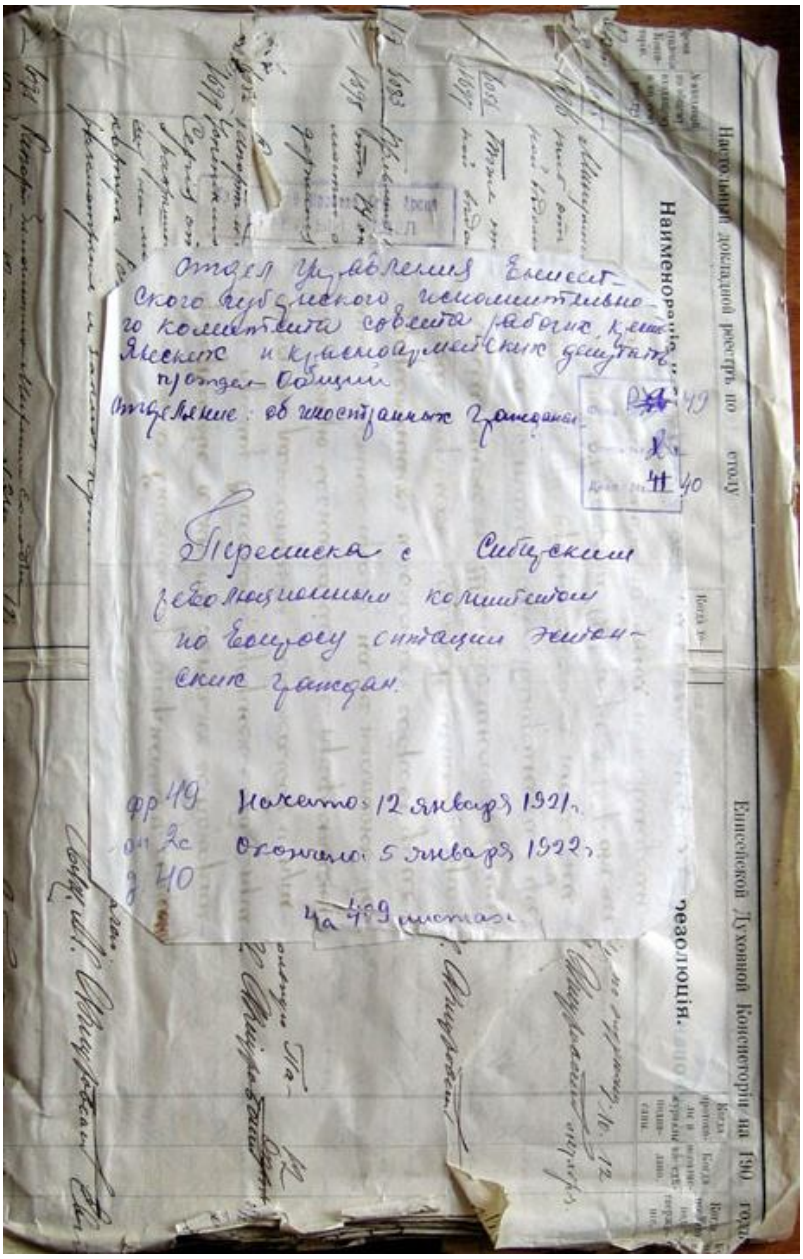

Foto 10: Optantide saatust kajastavaid dokumente leiame erinevates arhiivifondides. Pildil üks neist, enam kui 400-leheküljeline kirjavahetust sisaldav, kuid seni uurijate huviorbiidist kõrvale jäänud mahukas toimik.

[18] GAKK. R 49-2c-100. L 3. Laskumata siinkohal sügavamasse analüüsi võib väita, et Aleksei Müürissepp oli Eesti Vabariigi kodanik (füüsilise arveteõiendamise ähvardusel antud allkiri kodakondsusest loobumise kohta on ilmselt õigustühine).

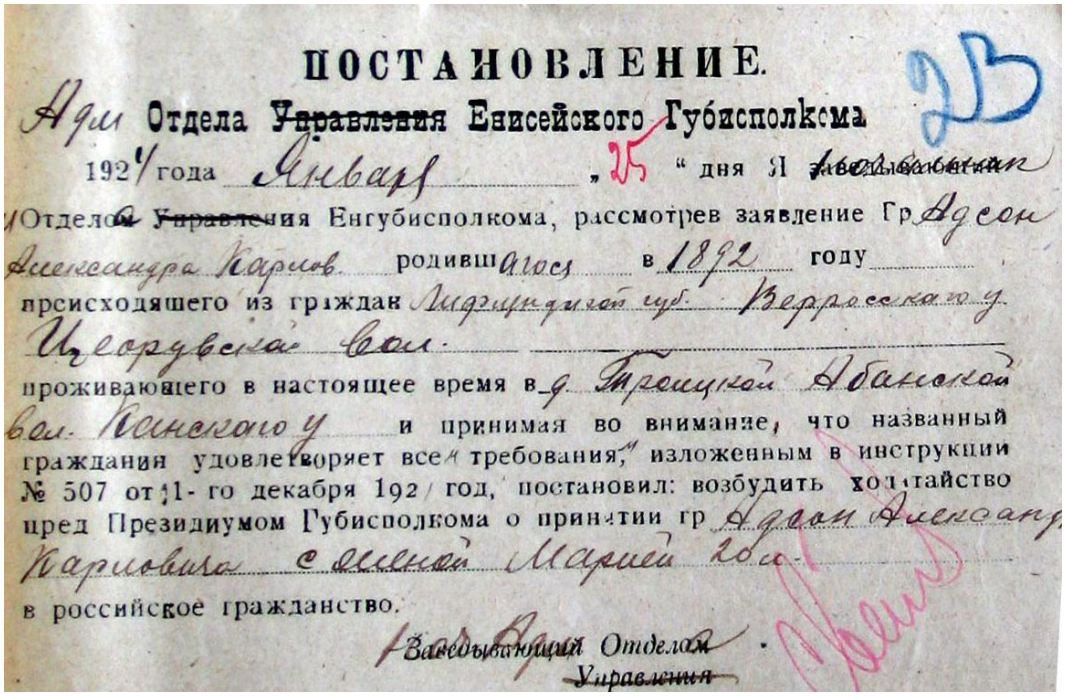

ПОСТАНОВЛЕНИЕ.

Адм Отдела ~~Управления~~ Енисейского Губисполкома

192¹/ года Январь „25“ дня Я ~~заведывающий~~

Отдела ~~Управления~~ Енгубисполкома, рассмотрев заявление Гр Адсон Александра Карлов родившагося в 1892 году происходящего из граждан Лифляндской губ. Верроского у. Цеорувской вол. проживающего в настоящее время в д. Троицкой Абакской вол. Канского у и принимая во внимание, что названный гражданин удовлетворяет все требования, изложенным в инструкции № 507 от 1-го декабря 192/ год, постановил: возбудить ходатайство пред Президиумом Губисполкома о принятии гр Адсон Александр Карловича с женой Марией 20 л. в российское гражданство.

Заведывающий Отделом ~~Управления~~

Foto 11: Eesti kodanike Vene kodakondsusesse viimine käis riikliku kampmaaniana ja konveiermeetodil, millest annavad tunnistust nii valmis trükitud blanketid kui nende täitmise kohad. Materjalidest selgub, et kõige levinumaks „vaba tahteavalduse“ allakirjutatamise kohaks oli Krasnojarski vangla (GAKK R49-3c-20. L 23).

1.3. Väljaselgitustöö perspektiivis esile tõusvate teemade jaoks

Lähtudes teadusekspeditsioonide headest tavadest tegelesime paralleelselt väljaselgitustööga, mis väljus käesoleva ekspeditsiooni vahetutest eesmärkidest – Venemaa eestlaste ajaloost. Nimetatud tegevus kohapeal jäi põgusa tutvumise ja mahapildistamise tasemele, Eelkõige puudutas see kaht teemat. Need on „Eestist pärit baltisakslaste ajalugu Siberis“ ja „Tartu Ülikooli kasvandike ajalugu Siberis“.

Meetrikates jäi silma Eestist pärit baltisakslasi. Näiteks 1917. a aprillis ristitud Eduard Karl Otto Elieseri vaderiteks olid Eduard parun Stackelberg, paruness Elisabet Stackelberg ja parunes Charlotta Dellingshausen (nr 79. L 309). 1918 (nr 109) jälle paruness Wilhelmina Stackelberg. Jne.

Nimistud. Krasnojarski Krai Riikliku Arhiivi nimistutest oleme välja märkinud korduvalt esinevaid Eesti ajaloost tuttavaid nimesid. Need olid Dmitri Orestovitš Tiesenhausen, Johann Reinhold Otto von Ditmar, Leopold von Schrenck, Carlos Emil von Cube.

Teatmikud jutustavad nende Eesti ja Tartu Ülikooliga seotud inimeste kohta järgmist:

Parun **Dmitri Orestovitš Tiesenhausen** (1872-1937), sündis Tormas, tapeti Krasnojarski vanglas. Ta oli lõpetanud Peterburi Ülikooli, olnud asekuberner Orenburgis ja siis, nähtavasti põlu alla sattununa, saadetud 1915. aastal Jakuutia asekuberneriks. Ja ehkki 1916. a tuli käskkiri tema üleviimisest Tomskisse, ei saanud seda realiseerida, kuna kuberner oli jõudnud enne halva tervise põhjendusel erru läinud ning keegi pidi tema kohuseid täitma. Nii valitses Tiesenhausen Jakuutiat, kuni enamlased ta kukutasid.

Saaremaa mõisnikest pärinev **Johann Reinhold Otto von Ditmar** (1848-1905), oli Krasnojarski politseiülem ja mõrvati 1905. Tema naine Alexandrine, neiuna von Rennenkampf, oli samuti Balti aadlist.[19]

Carl Schmidt käis Teaduste Akadeemia lähetusel koos Leopold von Schrenckiga Ida-Siberis, Jenissei suudmealal mammutite skelette otsimas, paralleelselt valmis floristiline ülevaade.[20] Hiljem kujunes ta geoloogiks ja paleontoloogiks, tõusis Peterburi Teaduste Akadeemia mineraloogiamuuseumi juhatajaks ja Peterburi TA liikmeks. Ta oli tõeline riiginõunik. Tartu Loodusuurijate seltsi auliige ja Eesti Kirjameeste seltsi liige.[21]

Carlos Emil von Cube (1830-96) oli Krasnojarski ülempolitseimeister. Abiellus Krasnojarskis 1875 Nadezhda Schepetkovskiga. Suri Krasnojarskis. Ja lapsed (Katharina, Nikolai, Vladimir) sündisid Krasnojarskis.[22]

Jenissei kubermangu kullakaevandustes töötanutest jäid silma kaks Tartu Ülikooli haridusega arsti – Hermann Otto Schulz ja meditsiinidoktor Gustav Friedrich Schrenk.

[19] GH. Oesel. S 105.
[20] Tartu Ülikooli ajalugu. II. Lk 189.
[21] AA. 398:14.
[22] GH. Oesel. S. 90.

Krasnojarski Krai Uusima Ajaloo Dokumentide Hoidmise Keskus (endine parteiarhiiv) (=CHIDNIKK)

Arhiivi ametlik nimetus:	Центр Хранения и Изучения Документов Новейшей Истории Красноярского Края
Aadress:	660021, г. Красноярск, ул. Робеспьера, 4
Asjaajamise kord:	Reaalselt allutatud GAKK-ile ning uurimissaali kasutamise loa annab GAKK-i direktor
Ekspeditsiooni koosseis:	prof Aadu Must, arhivaar Kadri Tooming
Andmed kogutud:	suvi 2007
Ekspeditsiooni rahastaja:	Rahvuskaaslaste programm

Foto 12: Krasnojarski aerofoto. Läänepoolses kastis on märgitud Krasnojarski Krai Riiklik Ajalooarhiiv ja selle kõrval hotell „Oktjabrskaja“ (vrdl foto 1). Idapoolses kastis on endine Parteiarhiiv (CHIDNIKK).

Foto 13: Endine Parteiarhiiv (CHIDNIKK) asub tööstusilmelises linnamaastikus, kuhu saab kesklinnast bussiga, kuid aja kallist hinda arvestades tuleks kasutada taksot.

1.4. Arhiivimaterjalid

Jenissei kubermangu ehk hilisema Krasnojarski krai eestlaste elust pakuvad esinduslikku teavet kaks suurt fondi:

Fond 1: VK(b)P Jenissei Kubermangukomitee;

Fond 10: Kompartei Krasnojarski ringkonnakomitee vähemusrahvaste osakond.

Neist esimesest kopeerisime 15 säilikut, kokku 345 kaadrit, teisest – 12 säilikut kokku 591 kaadrit. Tegemist on massilise materjaliga, mis ei kajasta mitte ainult nn punast ehk kompartei ajalugu. Parteiorganid (parteikomitee vähemusrahvaste osakond ja *kominterni* kohalik eesti sektsioon) on püüdlikult andmeid kogunud kõikide eesti asulate, rahvaarvu, nende majanduselu, hariduse, kultuuri, laste arvu, kariloomade ja rakmeloomade arvukuse, inimeste meelsuse, päritolupiirkondade, jms kohta. Nii me loemegi, kus punane võim rahvale ei meeldinud (mis arvajatega hiljem juhtus on leitav massirepressioonide andmebaasist).

Eestlaste materjalide väljaselekteerimine hilisematest materjalidest osutus väheviljakaks. Põhimõtteliselt on eestlastega asustatud piirkondade partei-algorganisatsioonide materjalid leitavad, aga eestlaste osa neis peaaegu olematu. Lisaks osutusid Teise maailmasõja järgsed parteialgorganisatsioonide äärmiselt teabevaesteks – pigem saab nende alusel uurida kehtinud šabloone, mitte aga reaalset elu.

1.4.1. Partei liikmed

Eestlastest parteiorganisatsioonide koosseis oli maskuliinne. Naised olid pigem erandiks. Esitan järgnevalt juhusliku valiku eestlastest parteilaste toimikutest mahapildistatud portreedest, sest needki on oma ajastu ilmekad dokumendid. 1930. aastatel rahvuslikud parteiorganisatsioonid likvideeriti, rahvuslik-demokraatlikud illusioonid hajusid. 1937-38. a mahalastud eestlaste nimekirjadest leiame mitmeid „endisi VK(b)P liikmeid.

P. Badman **V. Laane** **J. Pool** **E. Purits**

Fotod 14-17: Rühm Krasnojarski eestlastest kommuniste.

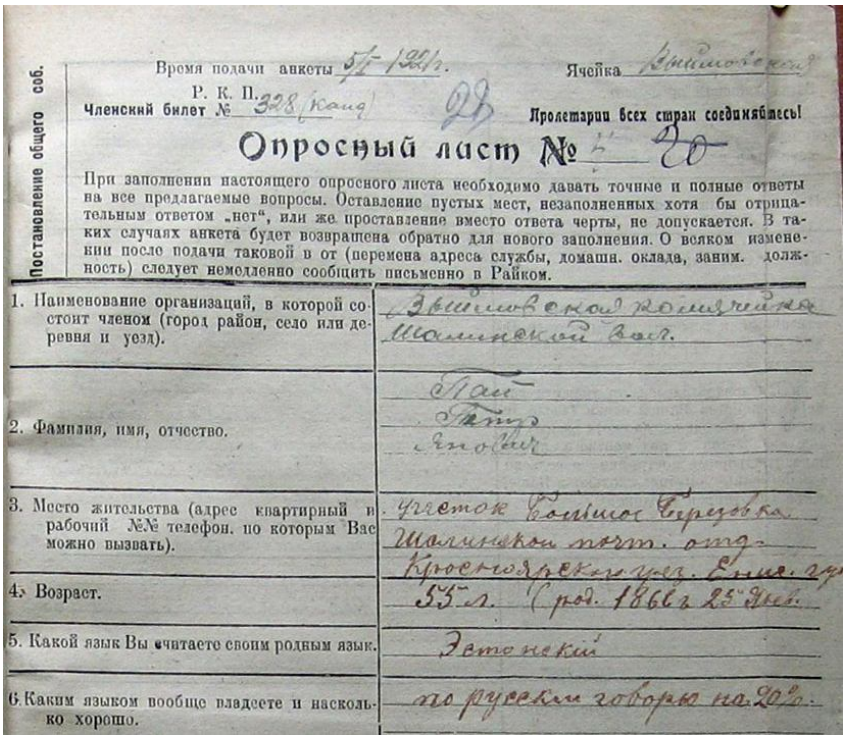

Постановление общего соб.

Время подачи анкеты 5/I-1920 г. Ячейка Эрмитовская

Р. К. П.
Членский билет № 328 (Канск)

Пролетарии всех стран соединяйтесь!

Опросный лист № 20

При заполнении настоящего опросного листа необходимо давать точные и полные ответы на все предлагаемые вопросы. Оставление пустых мест, незаполненных хотя бы отрицательным ответом „нет", или же проставление вместо ответа черты, не допускается. В таких случаях анкета будет возвращена обратно для нового заполнения. О всяком изменении после подачи таковой в от (перемена адреса службы, домашн. оклада, заним. должность) следует немедленно сообщить письменно в Райком.

1. Наименование организаций, в которой состоит членом (город район, село или деревня и уезд).	Эрмитовской волостной Шалинский вол.
2. Фамилия, имя, отчество.	Пай Петр Яковлевич
3. Место жительства (адрес квартирный и рабочий №№ телефон. по которым Вас можно вызвать).	Участок Большая Березовка Шалинской почт. отд. Красноярского уез. Енис. губ.
4. Возраст.	55 л. (род. 1866 г. 25 Янв.)
5. Какой язык Вы считаете своим родным язык.	Эстонский
6. Каким языком вообще владеете и насколько хорошо.	по русски говорю на 20%.

Foto 18: Jenissei kubermangu Šalinski valla Võimovski parteirakukese liikme Peeter Pai ankeet (fragment). Mh loeme, et mees oskas vene keelt 20%.

1.4.2. Haridus ja koolid

Haridus ja koolid olid 1920. aastatel kommunistliku partei erinevate institutsioonide kõrgendatud tähelepanu all. Ka rahvuslikud parteiorganisatsioonid ja kominterni eesti sektsioon kogusid püüdlikult statistilisi andmeid koolide kohta, kogusid kooliõpetajate ankeetandmeid, tungisid kooliõpetuse ja klassivälise töö detailidesse. Huviobjektiks olid ka raamatukogud. Nende andmete koondamisel saame põhjaliku pildi Jenissei kubermangu, hilisema Krasnojarski eestikeelsete koolide võrgu arengust ja õpetajaskonna sundparteistamisest. Kuni Suure Terrorini (1937-38) eesti koolide majanduslik olukord paranes, siis need kadusid. Pahatihti koos õpetajatega.

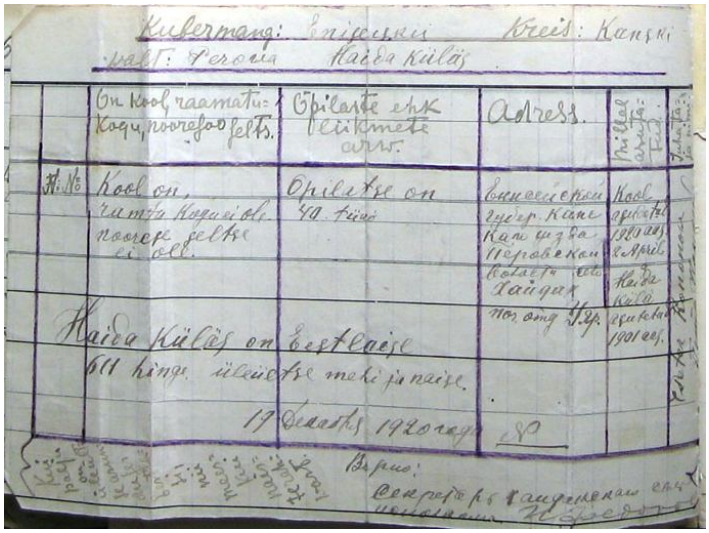

Foto 19: Toimikutes on massiliselt erinevaid koole, koolipiirkondade elanike ja õpilaste arvu kajastavaid tabeleid. Need andmed ootavad koondtabelitesse kogumist (CHIDNIKK. 1-1-96. L 68).

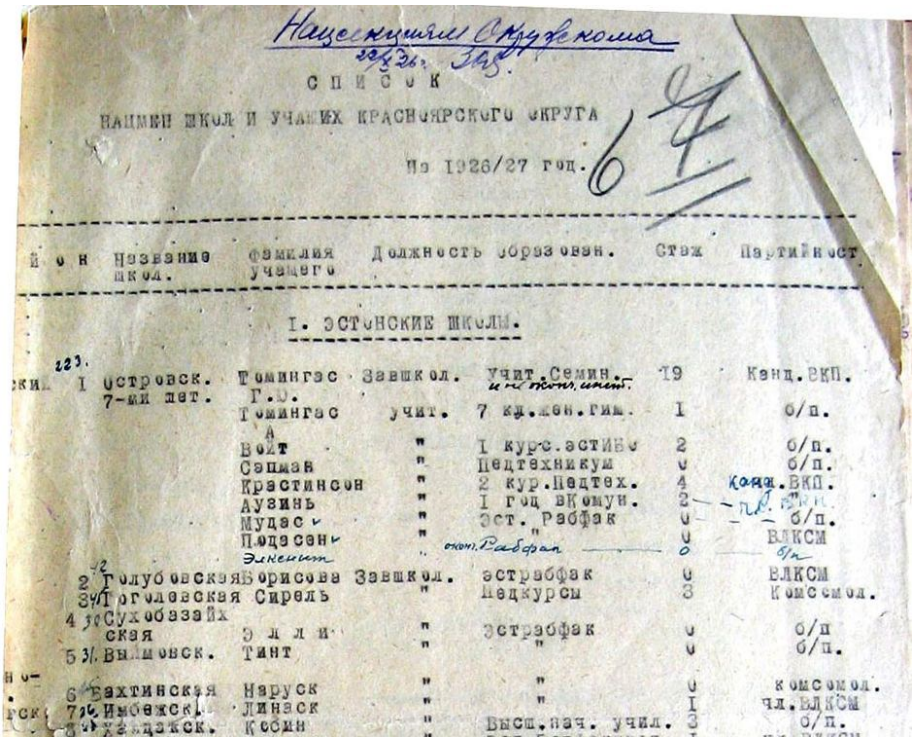

Нацсекция Окружкома

СПИСОК

НАЦМЕН ШКОЛ И УЧАЩИХ КРАСНОЯРСКОГО ОКРУГА

На 1926/27 год.

№ п/п	Название школ.	Фамилия учащего	Должность	Образован.	Стаж	Партийност
		I. ЭСТОНСКИЕ ШКОЛЫ.				
1	Островск. 7-ми лет.	Томингас Г.Э.	Завшкол.	Учит.Семин.	19	Канд.ВКП.
		Томингас А	учит.	7 кл.жен.гим.	1	б/п.
		Войт	"	I курс.эстИБ	2	б/п.
		Сэпман	"	Педтехникум	0	б/п.
		Крестинсон	"	2 кур.Педтех.	4	Канд.ВКП.
		Аузинь	"	I год ВКомун.	2	
		Мудас	"	Эст. Рабфак	0	б/п.
		Подесен	"	"	0	ВЛКСМ
		Элкенит		окон.Рабфак	0	б/п
2	Голубовская	Борисова	Завшкол.	эстрабфак	0	ВЛКСМ
3	Голубовская	Сирель	"	Педкурсы	3	Комсомол.
4	Сухобузимская	Эллит	"	эстрабфак	0	б/п
5	Вышовск.	Тинт	"	"	0	б/п.
6	Бахтинская	Наруск	"	"	0	комсомол.
7	Имбекск.	Линск	"	"	I	чл.ВЛКСМ
8	Хандатск.	Косин	"	Высш.нач. учил.	3	б/п.

Foto 20: Haridus- ja parteiasutuste arhivaalidest leiame mitmesuguseid andmeid 1920. aastate eestikeelsete koolide, aga samuti koolmeistrite ja nende parteilisuse kohta (CHIDNIKK. 10-1-217. L 6).

1.4.3. Majanduselu

Väga põhjalikku käsitlemist leiavad parteiarhiivi materjalides mitmesugused majanduselu probleemid. Need on seotud maakasutuse, maksustamise ja klassipositsioonist lähtuvate reformide ettevalmistamisega. Materjal käsitleb detailselt seda, kuidas toimusid „nõukogulikud ümberkorraldused“ igas konkreetses külas.

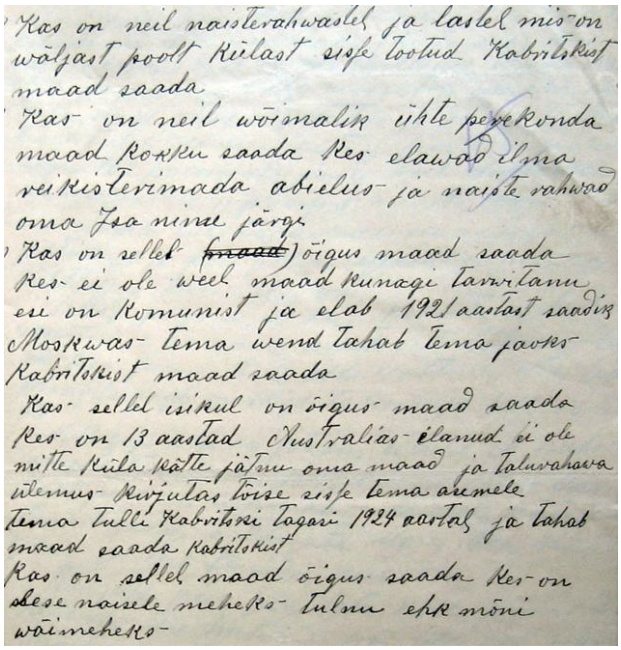

Kas on neil naisterahwastel ja lastel mis on
wäljast poolt Külast sisse tootud Kabritskist
maad saada
Kas on neil wõimalik ühte perekonda
maad Roxku saada Kes elawad ilma
reikisterimata abielus ja naiste rahwad
oma Jsa nime järgi
Kas on sellel ~~maad~~ õigus maad saada
Kes ei ole weel maad kunagi tawitanu
ei on Komunist ja elab 1921 aastast saadik
Moskwas Tema wend tahab Tema jaoks
Kabritskist maad saada
Kas sellel isikul on õigus maad saada
Kes on 13 aastad Australias elanud ei ole
mitte Küla kätte jätnu oma maad ja Taluvahava
ülemus Kirjutas Teise sisse Tema ahemele
Tema tulli Kabritski tagasi 1924 aastal ja tahab
maad saada Kabritskist
Kas on sellel maad õigus saada Kes on
olese naisele mehekstulnu ehk mõni
wõimehekst

Foto 21: Maareformist Kabritski külas. Muuhulgas arutatakse, kas vahepeal Austraalias või Moskvas elanud kabritskilastel on õigust külas maad saada (CHIDNIKK. 10-1-69. L 16).

1.4.4. Kirjavahetus

moodustab suure osa materjalidest ning käsitleb väga erinevaid elu tahke. Suurem osa kopeeritud kirjavahetusest on eestikeelne. See on ajalooallikana väga põnev materjal, mis jutustab kohalikust olmest ja mentaliteedist, sündmustest, erinevatest taotlustest ja plaanidest, majandusest, haridus- ja kultuurielust. Lisaks sellele laseb see materjal hinnata Siberi-eestlaste keele arengut, lisaks ka kirjutajate haridustaset ja mentaliteeti.

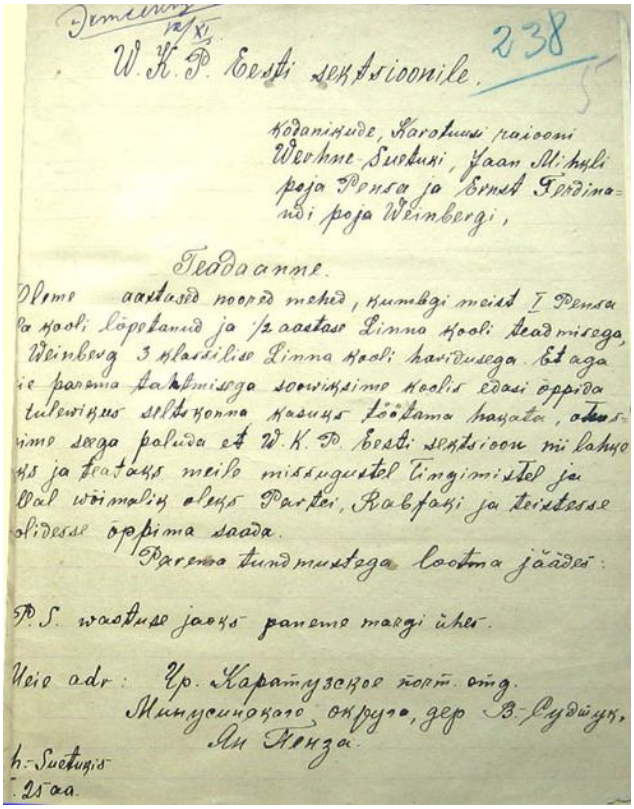

W. K. P. Eesti sektsioonile.

Kodanikude, Karatuusi raioonist Werhne-Suetuki, Jaan Mihkli poja Pensa ja Ernst Ferdinandi poja Weinbergi,

Teadaanne.

Olemme aastasid noored mehed, kumbgi meist I Pensa ka kooli lõpetanud ja 2 aastase linna kooli teadmisega, Weinberg 3 klassilise linna kooli haridusega. Et aga ei paremat taktmisega sooviksime kooli edasi õppida tuleviksus seltskonna kasuks töötama hakata, otsusime sõga poluda et W. K. P. Eesti sektsioon meie lahkuseks ja tõstaks meile missugustel tingimistel ja kuidas võimaliks oleks Partei, Kabfaki ja teistesse ühidesse õppima saada.

Parema tundmustega lootma jäädes:

P. S. vastuse jaoks paneme margi üher.

Meie adr: Ур. Карамузское почт. отд. Минусинского округа, дер. В. Судёнук, Ян Пензе.

h. Suetuki
25 aa.

Foto 22: Ülem Suetuki eestlased Jaan Pensa ja Ernst Weinbergi lootsid partei kulul linna kooli saada (CHIDNIKK. 1-1-95. L 5).

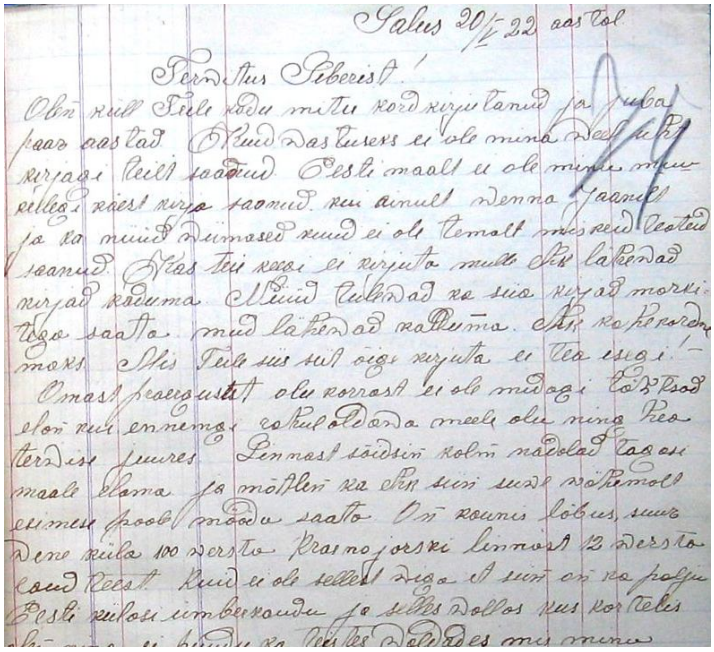

Salus 20/4 22 aastal

Tervitus Siberist!

Olen nüüd Teile kaht mitu korda kirjutanud ja juba paar aastat. Mind dastuses ei ole mina veel ühtki kirjaga teilt saadud. Eesti maalt ei ole minu mõnesilleõe käest kirja saamud. Nii ainult Jenna Jaanil ja ka mõnel Nõmmased nüüd ei ole temalt mõni teated saanud. Nüüd tei nõnda ei kirjuta mulle siis lähendad kirjad käumata. Mõnd tulendad ka siia kirjad mõnikõrda saata. mõnd lähendad kaotuma. Aga ka kõrdamaks. Siis Teie siis sult õige kirjuta ei tea miks! –

Omast peaaegustest olu norrast ei ole midagi tõstad elon nüüd ennemõ rõõkuõõdanda meie olu ning peatõdes puures. Lõnnast söödsin kolm nädalat tagasi maalt elama ja mõtlen ka siin siis suvel näkemõll esimese proobi mõõda saata. On raunis lõbus, suur Jene küla 100 versta Krasnojorski linnast 12 versta Lõuna Reest. Kuid ei ole sellest õige. A siin on ka palju Eesti rahsu imberkaudu ja selles dollos nus kõrtelõs

Foto 23: Fragment Siberist Eestisse saadetud kirjast, mis jõudis adressaadi asemel parteikomitee toimikusse. Edasi kurdetakse kirjas, et ei saa naist võtta, kuna kõik tüdrukud on väga „sibirätksad“ (CHIDNIKK. 1-1-233. L 74).

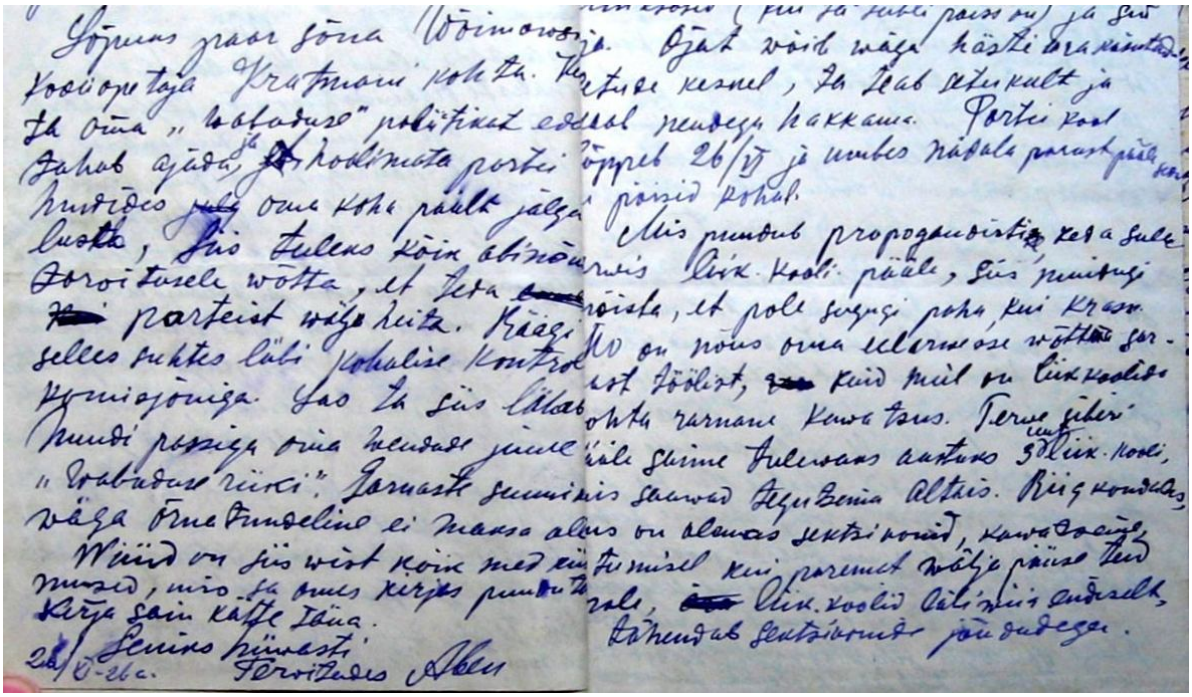

Foto 24: Eestlasest kommunist Aben arvab oma kirjas, et Võimorski kooliõpetaja Krutman tuleks lahti lasta ja parteist välja heita.

2. Krasnojarski Krai Siseasjade Peavalitsuse Arhiiv

sisaldab andmeid eestlastest küüditatute kohta, kuid lähem analüüs näitab, et valdav osa andmestikust on (teiste allikate põhjal) leitav ka Eestis. Valdav osa Krasnojarski Krai küüditatute toimikutest asub Eestis.

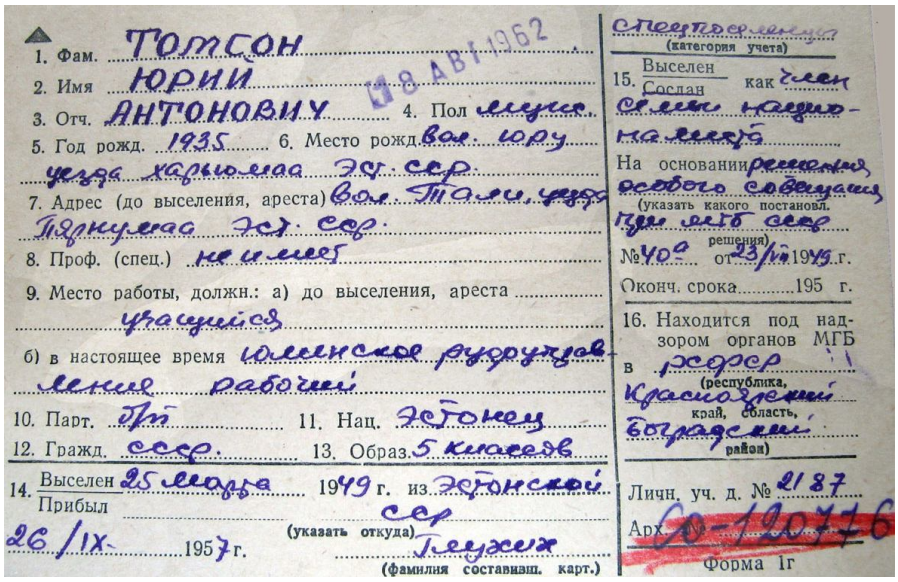
1. Фам. ТОМСОН
2. Имя ЮРИЙ
3. Отч. АНТОНОВИЧ
4. Пол мужск.
5. Год рожд. 1935 6. Место рожд. вол. юру уезда харьмаа Эст. ССР
7. Адрес (до выселения, ареста) вол. Тали уезд Пярнумаа Эст. ССР.
8. Проф. (спец.) не имеет
9. Место работы, должн.: а) до выселения, ареста учащийся
б) в настоящее время колхозное производство рабочий
10. Парт. бп 11. Нац. эстонец
12. Гражд. СССР. 13. Образ. 5 классов
14. Выселен 25 марта 1949 г. из эстонской ССР
Прибыл 26/IX 1957 г. (указать откуда) Тюмень
(фамилия составивш. карт.)
(категория учета)
15. Выселен / Сослан как член семьи национ-налиста
На основании решения особого совещания при МГБ СССР
№ 40° от 23/VI 1949 г.
Оконч. срока 195 г.
16. Находится под надзором органов МГБ в РСФСР (республика), Красноярский край, область, Богородский район)
Личн. уч. д. № 2187
Арх. 10-19076
Форма 1г

Foto 25: Krasnojarski Krai Siseasjade Peavalitsuse arhiivi kartoteegis on Eestist küüditatute isikukaardid. Jüri Tomsoni isikukaart.

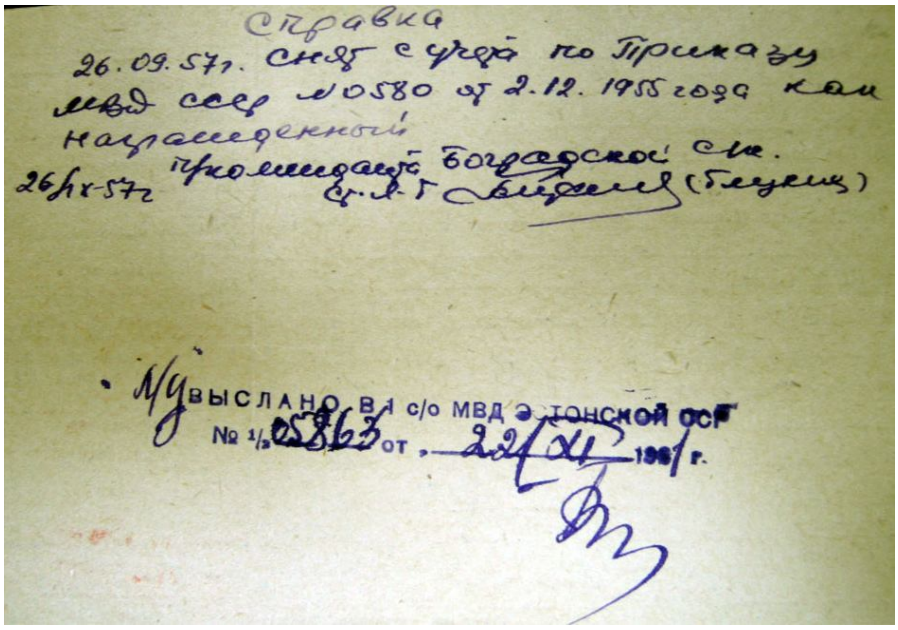
Справка
26.09.57 г. снят с учёта по приказу МВД СССР №0580 от 2.12.1955 года как награжденный
26/IX-57 г. Комендант Богородской сп. ст. л-т (Блуцин)
Выслано в л/о МВД Эстонской ССР
№ 1/2 05863 от 22/XI 1961 г.

Foto 26: Sama kaardi pöördelt saame teada, et Jüri Tomson, kes pälvis riikliku autasu, lubati tagasi Eestisse ja siia saadeti ka tema isikutoimik.

Eestlastest Suure Terrori ohvrite andmed ei olnud meie ekspeditsiooni ajal välismaalastele kättesaadavad, ent tänu aktiivsele Krasnojarski *Memorialile* on need andmed siiski teaduskäibesse toodud. Sellest lähtudes ei ole Eesti uurijate edasine uurimistöö selles arhiivis hädavajalik.